

Aleš Švigelj, Marko Lazić, Alenka Fikfak, Tomaž Novljan: ALI STAVBNA IDENTITETA ŠE OBSTAJA? JE POTREBNO STAVBNO IDENTITETO REDEFINIRATI? DOES BUILDING IDENTITY STILL EXIST? DOES THE BUILDING IDENTITY NEEDS TO BE REDEFINED?

DOI: <https://doi.org/10.15292/IU-CG.2023.11.040-047> ■ UDK: 728.6:711.4(497.4Prebold) ■ SUBMITTED: October 2023 / REVISED: November 2023 / PUBLISHED: December 2023

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original Scientific Article

UVODNIK

EDITORIAL

ČLANEK

ARTICLE

RAZPRAVA

DISCUSSION

RECENZIJA

REVIEW

PROJEKT

PROJECT

DELAVNICA

WORKSHOP

NATEČAJ

COMPETITION

PREDSTAVITEV

PRESENTATION

DIPLOMA

MASTER THESIS

POVZETEK

V članku je predstavljena vsebina o redefiniciji kontinuitete in prepoznavnosti elementov stavbne identitete pri novejših gradnjah, v kontekstu arhitekturnih regij in krajin, ki jih je v 90-ih letih prejšnjega stoletja določil prof. Peter Fister. Zaradi množičnosti »samograditeljskih« posegov v 80-ih se je kontinuiteta prenosa tradicionalnih elementov stavbne dediščine na novogradnje prekinila – tako na nivoju posamezne stavbe kot tudi na nivoju naselja. V članku je opisan postopek odkrivanja in, s pomočjo sodobnih programskih orodij, vrednotenja tistih primerov novejših gradenj, pri katerih je bilo, kljub vplivom različnih trendov, mogoče prepoznati ohranitev tradicionalnih nosilcev stavbne identitete. Raziskava na nivoju naselja in stavbe je bila opravljena na območju Prebolda v Savinjsko-kozjanska arhitekturni regiji, v študiji posameznih stavb pa so bili vključeni primeri dobre prakse iz celotnega območja Slovenije. Hkrati so bili vsebinsko nadgrajeni Fistrovi »popisni kartoni«, ki sedaj bolj sistematično opredeljujejo lego stavbe znotraj naselja, ter njene volumetrične in ploskovne likovne elemente, ki so nosilci identitete.

KLJUČNE BESEDE

identiteta, arhitektura, stavbarstvo, arhitekturna krajina in regija, »popisni karton«

ABSTRACT

The article presents the redefinition of the continuity and visibility of the elements of building identity in recent buildings, in the context of the architectural regions and landscapes defined by Prof. Peter Fister in the 1990s. The mass of »self-build« interventions in the 1980s led to a break in the continuity of the transfer of traditional elements of the built heritage to new buildings - both at the level of the individual building and at the level of the settlement. The article describes the process of discovering and, with the help of modern software tools, evaluating those examples of recent construction where, despite the influence of various trends, it was possible to identify the preservation of traditional building identity elements. The research at the settlement and single building level was carried out in the area of Prebold in the Savinjsko-kozjanska architectural region, while the study of individual buildings included examples of good practice from the whole territory of Slovenia. At the same time, Fister's »inventory cards« were upgraded in terms of content, which now more systematically define the position of the building within the settlement and its volumetric and planar visual elements, which are the carriers of identity.

KEY-WORDS

identity, architecture, building, architectural landscape and region, »inventory card«

1. UVOD

Odnos med tradicijo in sodobnim se nenehno spreminja, stalno se vzpostavlja vedno nov red med »trenutnim« novim in obstoječim (tradicija postaja element obstoječega v prostoru in ne samo davna preteklost). Predhodni vzorci in obstoječa struktura (stanje izgrajenega) so samo izhodišče, ki služi za nadgradnjo in kontinuiteto vrednostnih opredelitev in razumevanje procesov v evoluciji prostora (Fikfak, 2007). Naselja so, v smislu morfološke sestave, zelo zapletene oblike, kompozicije so sestavljene iz različnih objektov ali/in njihovih posameznih delov. Ob analitičnem pregledovanju »grajene strukture« lahko zaznamo in prepoznamo množico odnosov med posameznimi objekti, kar potrjuje tudi njihov odnos do celote, hkrati pa definira sestavo le-teh v kompozicijo z dodano berljivo (ali prikrito) hierarhijo med posameznimi deli (Oliveira, 2016). Kakovostna prostorska struktura naj bi bila sestav naravnih in ustvarjenih prvin prostora, ki tvorijo skladno celoto z značilnimi oblikami ali vzorci v prostoru in s tem vplivajo na prostorsko identiteto in prepoznavnost, npr. značilna veduta, kulturna krajina, poselitveni vzorec (morfologija). Naselja predstavljajo kombinacijo različnih možnih strukturnih, morfoloških vzorcev, ki so zasnovani po principu gruče, vrste, razložene strukture ali samostojno stoječe osnovne enote.

Na prostoru Slovenije še danes večji del enodružinskih hiš, ki so bile zgrajene po letu 1970, vrednotimo kot »moteče, nekvalitetne, prevelike, v obliki transformatorjev« itd. Hkrati pa še nismo izoblikovali objektivnega vrednostnega sistema, ki bi te stavbe, ne glede na njihov zunanji videz, upošteval kot del oziroma kot eno od faz razvoja prostora. Oblikovanje in njihov videz že zmoremo sprejemati kot del kulturne krajine in kulture bivanja, čeprav v veliki meri k temu ne prispevajo – pogosto celo načenejajo identiteto posameznih območij. Kontinuiteta gradnje se je prekinila s posploševanjem in poenotenjem stavbnega tipa – izgubljati se je pričela identiteta in z njo lokalna pripadnost (Fikfak, 2007). Pretežni del stavb iz povojnega obdobja pregrobo posega v podobo podeželja. Stavbna masa teh objektov bistveno odstopa od stavbne mase starih objektov. Strehe so položnejše, gradbeni materiali so drugačni in raznovrstni. Oblikovanje teh objektov na tak način ne ohranja podobe kulturne krajine, niti ne prispeva k ohranjanju identitete posameznih območij. Vendar to ni samo problem oblike, gabaritov, detajlov, materialov itd., temveč tudi umeščenosti v prostor. V večini so te stavbe na izpostavljenih lokacijah, brez odnosa do prostorskih naravnih in ustvarjenih omejitev (odnos do parcele, sosednjih objektov, ceste, prostorskih robov, krajine, pa tudi odnos do kmečke domačije). Z uniformnostjo vzorca je oblikovanje stavbnega tipa tudi posamezniku odvzelo njegovo lastno identiteto (»to je pa moja hiša«), katero zaman »išče« z lepljenjem kičastih priveskov in njemu tujih elementov – od najbolj živobarvne opreme do izčiščene geometrijske »škate«, ki bolj kot na bivalno stavbo spominja na industrijsko halo. Misel, da je prostorski vidik eden najpomembnejših elementov dediščine, veje tudi iz publikacije o Arhitekturah krajinah in regijah (AR / AK) Slovenije (Fister idr., 1993): »Identiteta posameznih bivalnih okolij je ena največjih kvalitete, tako s kulturnozgodovinskega kot tudi s stališča kvalitete bivalnega okolja. Avtentičnost, ohranjenost, originalnost, celovita identiteta, kontinuiteta identitete prostora, ki ga je mogoče topografsko identificirati, pa so najvišji pomeni in vrednote teh identitetnih sestavin (prav tam). Prav tako se v publikaciji »Arhitektura za ljudi« (Žižič, 2017) kot enega od meril kakovosti navaja estetiko, oblikovanje pa opredeli kot tisto kategorijo, ki arhitekturi podari identiteto, harmoničnost in izrazno moč, kar odseva ter nadgrajuje kulturne vrednote družbe, v kateri nastajajo. Posebno pozornost omenjeni dokument name-

nja celostnemu ohranjanju arhitekturne dediščine za kulturno identiteto skupnosti (prav tam).

Hough (1990) opredeli problem razvrednotenja regionalne identitete, ki ga pripelje s seboj monotonija sodobnega grajenega okolja in krajine. Ta je posledica sodobnega (globalnega) in povezanega načina življenja, ki razkraja lokalne raznolikosti in s procesom poenotenja vrednot izenačuje regionalne razlike. Mumfordov (Lefavre Tzonis, 2003) kritični regionalizem predstavlja konstanten proces »pogajanja« med globalnim in lokalnim, kjer se identiteta neke regije razvije iz lastne samokritike. Kritični regionalizem se naslanja na ideje Martina Buberja (prav tam) ki govori o družbi, kot o vedno obnavljajočemu se procesu »vmesnosti«. Mumford želi s podobnim načeli preseči »nasprotniški« karakter klasičnega regionalizma, ki sloni na izključevanju. S tem naslavlja idejo Norberga Schulza (1996), da je kraj kot geografska entiteta tisti, ki daje človeku njegovo identiteto, in jo sooči z problemom globalnega, vseobsegajočega in uniformnega.

1.1 O identiteti

Pojem identiteta je zagotovo eden izmed kompleksnejših z vidika terminološke opredelitve in obenem tudi eden izmed najpomembnejših z vidika vsakega kraja, države in naroda. Pogosto se navaja kot sopomenka, ki pomeni bistvene značilnosti, po katerih določeno stvar, osebo ali tudi mesto prepoznamo, saj ustvarjajo edinstveno podobo le-tega (Hudoklin idr., 2005). Identiteto (arhitekture, prostora, bivalnega okolja...) so v različnih obdobjih različno razumeli in uporabljali. Osnovno je ločevanje med najširšo, splošno ali skupno identiteto, ki je združevalnega značaja, in ozko individualno identiteto posameznika ali posamezne stvaritve v arhitekturi (tudi avtorsko, zasebno, iz okolja izločeno itd.), ki je izrazito ločevalnega značaja (Fister, 1993a). Prepoznavnost naselja ali kraja, ki se kaže v vzorcih, prostorski organizaciji in arhitekturnem oblikovanju, določa lokalno identiteto, skupine mest in naselij, ki pa kažejo določeno skupno prepoznavnost, ki je lastna določenemu območju ali regiji pa določajo regionalno identiteto (Butina-Watson, 1997). S prostorskega vidika Slovenije lahko razberemo tako eno kot drugo obliko identitete, ki sta kot celota nepogrešljivi zlasti za majhen prostor in narod, ki se je v preteklosti nenehno boril za neodvisnost, svobodo in za svojo kulturo. Zaradi globalizacije, združevanja in odpravljanja mej, dostopnosti dobrin, migrant-skih tokov, možnosti potovanja in dostopnosti praktično povsod se tudi v pogledu identitete soočamo z vprašanjem: kaj sploh je »prava identiteta?«. Pravo identiteto je človek v preteklosti določal vedno znova in v povsem določenem okviru, splošne zakonitosti pa so bile ali pobude in vzori, iz katerih je človek šele gradil svoje lastno okolje ali celo orodje v rokah politike (Fister 1993). Tudi prostor Slovenije je tekom let doživel številne faze, t.i. trende, ki so vplivali na identiteto in se danes odvijajo ter spreminjajo še hitreje kot prej. Zagotovo je eden izmed ključnih vplivov na identiteto slovenskega prostora masovno samograditeljstvo iz osemdesetih let preteklega stoletja, ki je potekalo v tako razširjeni obliki, da v nekaterih primerih te zgradbe predstavljajo večino grajenih struktur na določenem območju. Obstaja nevarnost, da bo predhodna identiteta po preteku daljšega časa in z novimi generacijami popolnoma negirana oziroma, da le-ta postane nova, povsem drugačna identiteta prostora, saj, kot je ugotovil Kosi (2013), je identiteta prostora predstava v zavesti ljudi, ki izhaja iz pokrajinskih, kulturnih, zgodovinskih in izkustvenih komponent posameznika ali celotne družbe. Dandanes je z razvojem številnih računalniških tehnologij in dostopnosti dobrin prostorska identiteta morda ogrožena bolj kot kadarkoli prej, saj se spremembe v svetu odvijajo z eksponentno hitrostjo. Zato je izjemno pomembno, da se stroka

in oblast zavedata pomembnosti ohranjanja in prepoznavnosti identitete ter zato vzpostavita pogoje za reguliranje hitro spreminjajočih se trendov. S tem je slovenski prostor ter njegovi načrtovalci postavljeni pred ključno nalogo oziroma izziv: Kako ohraniti izjemno bogato in raznoliko identiteto, ki se je razvila na malem prostoru (Slovenije) in kako ponuditi alternativo trendu nehumanega in generičnega oblikovanja prostora, ki je enak celotnemu svetu ter s tem posledično brez identitete.

Hkrati se postavlja temeljno vprašanje, koliko so se elementi, ki jih smatramo kot tradicionalne stvaritelje identitete, del kulturne dediščine, kot kakovostne gradnike našega prostora, v obdobju razvoja stavbarstva že spremenili. Sprva so bili zgolj odraz funkcije, razpoložljivega materiala in gradbene tehnologije ter klimatskih zahtev. Kasneje se je pridružil še vpliv materialne zmožnosti lastnika, kar pa je v dobi globalizacije dobilo popolnoma nove dimenzije družbeno-socialne izraznosti. V obdobju digitalizacije in tehnološkega napredka ter dinamiki klimatskih sprememb se moramo vprašati ali lahko t.i. tehnološki »paraziti« stavbne lupine služijo kot »nosilci« likovnosti arhitekturne lupine (foto-voltaični paneli, klimatske naprave, sodobna senčila ipd.). Ali obstaja smiselna arhitekturno likovni »tolerancijski okvir«, znotraj katerega bo odnos tradicionalnega in sodobnega (in prihodnjega) vzdržen v smislu ohranjanja identitete? In koliko se »identiteta« spreminja? Bomo ustanovili muzej identitet?

Pričujoči prispevek izhaja iz raziskave *Arhitekturne regije in arhitekturne krajine (AR / AK) in regije v Sloveniji* (Fikfak idr., 2023), ki naslavlja vprašanja arhitekturno pogojene prostorske identitete. S prepoznavo sodobnih trendov formiranja arhitekturne identitete ter na podlagi obstoječih klasifikacij stavbnih tipologij, prepoznanih ključnih sprememb v zadnjih desetletjih, je bil opravljen pregled stanja, na novo so bile opredeljene tipologije naselij in stavb, njihove značilnosti in njihova prostorska distribucija (revizija AR / AK; na primeru pilotne regije Savinjsko-kozjanske).

2. METODA IN ORODJA

Strokovna študija Arhitekturne krajine in regije Slovenije (Fister idr., 1993b) skupaj z Glosarjem arhitekturne tipologije (Fister idr., 1993a) predstavlja temeljno delo določitve in zamejitve arhitekturnih krajin na podlagi določitve identitete območja. Ta je določena na treh ravneh: na ravni naselja, stavb (stavbnih kompleksov) ter dominant v prostoru. V raziskavi AR / AK v Sloveniji (Fikfak idr., 2023) je bil preverjen način prepoznavanja arhitekturnih atributov po Fistru (1993a, b) ter vzpostavljen posodobljen način branja karakteristik posamezne stavbe in naselja oz. njegovega specifičnega dela (morfološke enote) kot celote. V okviru raziskave (Fikfak idr., 2023) je bilo uporabljenih več raziskovalnih metod in orodij. V tem prispevku se omejimo na prikaz raziskovanja značilnosti stavbe in oblikovanja posodobljenih oblik »popisnih kartonov«, ki jih je prof. Fister s skupino raziskovalcev definirjal v dolgoletnem raziskovanju identitete slovenske stavbe dediščine.

Prav tako se v tem prispevku osredotočamo na pomen terenskega dela, ki je bilo uporabljeno kot temeljna metoda popisa karakteristik stavbe. Gre za metodo raziskovanja, ki je osnovana na preprostem načelu, da je dejstva v prostoru mogoče sistematično preverjati le z neposrednim ogledom stanja in na tako zbranih podatkih nato ustvarjati relevantne zaključke. Terensko delo je tako nujna sestavina ter ena od obveznih faz v procesu raziskovanja konkretnega prostora. Podatki, zbrani iz dosegljivih prostorskih baz, prostorskih dokumentov, navsezadnje tudi s pomočjo sodobnih orodij kot so »Google Street view« ipd., so potrebni preveritve in potrditve. Prostor je neprestano v procesu preoblikovanja, posledično zbiranje aktualnih infor-

macij zato predstavlja nujno podlago za ustvarjanje relevantne podatkovne baze, na kateri je mogoče izvajati nadaljnje analize ter interpretacije oziroma vrednotenje.

Terensko delo je zajemalo fizičen popis izbranih naselij ter njihovih objektov na območju Savinjsko-kozjanske regije. Metoda terenskega popisa je zajemala tri faze. V prvi fazi so bila pregledana vsa relevantna gradiva, slike in spletni portali. Na ta način so se lahko popisovalci predhodno seznanili s posameznim območjem in z njegovimi značilnostmi ter si predhodno zastavili strategijo popisovanja, saj je bil cilj vsakokratnega obiska terena kvalitetno popisati čim večje število objektov. V drugi fazi je sledil fizičen terenski popis v izbranem kraju. Pri tem je šlo za vnos podatkov in značilnosti posamezne stavbe v računalniško aplikacijo. Istočasno je bila opravljena tudi vrsta pogovorov, bodisi z lastniki popisanih objektov, bodisi z naključnimi mimoidočimi. Terensko delo je pri vseh vzbudilo veliko zanimanja, ki se je izražalo na pozitiven, kakor tudi na negativen način. Ob tem so popisovalci pridobili številne informacije, ki so pripomogle k ustvarjanju kvalitetne baze natančnih podatkov. V tretji fazi so sledila usklajevanja foto dokumentacije in pridobljenih besedilnih in številskih podatkov v aplikaciji (QFIELD¹) z namenom, da je bila baza številnih podatkov že od začetka berljiva in uporabna za nadaljnje analize. Prvo izbrano popisno naselje je bilo Prebold, kot reprezentančno naselje v regiji in sicer z vidika svoje velikosti ter pestrosti stavb znotraj naselja. Istočasno je bilo naselje izbrano za preizkušanje delovanje aplikacije QFIELD – za vnos podatkov ter za njihovo kasnejšo obdelavo. Preboldu je sledil popis kraja Letuš, po zaključku katerega se je metoda zaradi preobširnosti terenskega dela spremenila. Nova, spremenjena metoda je zajemala sicer enak postopek popisovanja, sprememba pa se je zgodila v količini pridobljenih podatkov. Z namenom optimizacije postopka je bil znotraj Savinjsko-kozjanske regije v vsaki arhitekturni krajini izdelan izbor treh naselij, znotraj katerih se je popisalo pet odstotkov stavb iz vsake skupine, glede na letnico izgradnje. Znotraj celotne regije je bilo popisanih 27 naselij ter skupno 1109 stavb. Pri izboru posameznega naselja je bil glavni kriterij njegova lega, saj se je z namenom preveritve mej arhitekturnih regij, določenih po metodi prof. Fistra (1993a, b), izbiralo naselja znotraj posamezne krajine in na njenem robu. Na ta način je bilo v popis zajeto celotno območje krajine, predvsem pa je postalo razvidno če je meja tekom časa tam še ostala usklajena z vsebino. Z novo metodo zajemanja podatkov smo v kratkem času, z vsemi terenskimi in časovnimi omejitvami, opravili kakovosten pregled regije in pridobili širok nabor podatkov za nadaljnjo obdelavo. Rezultat terenskega dela je postal podlaga za metodologijo opredelitve in preverjanja Metode za ugotavljanje arhitekturno pogojene prostorske identitete (MAPPI) ter za zasnovo popisnega kartona z namenom zbiranja in vrednotenja arhitekturnih elementov posamezne stavbe, kar je predstavljeno v nadaljevanju, med rezultati.

2.1. IKT aplikacija za delo na terenu

zaradi optimizacije zbiranja podatkov je bil popis opravljen v GIS okolju. Osnovo predstavlja kataster stavb, ki je bil združen z registrom nepremičnin (REN) ter registrom prostorskih enot. Poleg tlorisa stavbe so v GIS okolju na voljo še podatki o naslovu stavbe, letu izgradnje in številu etaž. Podatki so shranjeni v bazi PostgreSQL. Za pregledovanje podatkov na računalniku se uporablja aplikacija QGIS, za pregled in vnos podatkov na terenu pa aplikacija QFIELD. Vsa uporabljena programska oprema je brezplačna in odprtokodna, sistem pa omogoča različne vrste dostopov do podatkov. Popisovalci imajo možnost vnašanja in

1 QField: The Field Collection App for QGIS <https://gisgeography.com/qfield/>

brisanja podatkov, ostali uporabniki pa podatke lahko le pregledujejo. Odprtokodni sistem je bil, med drugim, izbran tudi zato, da se v prihodnje lahko enak pristop uporabi še na ostalih območjih Slovenije.

Poleg podatkov iz uradnih evidenc so bila v bazo dodana polja za vnos podatkov. Skupno se je vnašalo 43 atributov. Nekateri podatki so bili številčni, nekaj je bilo binarnih vrednosti (da/ne), večina pa je bila besedilnih. Pri besedilnih podatkih so bile predhodno nastavljene možne izbire, zato popisovalcem ni bilo

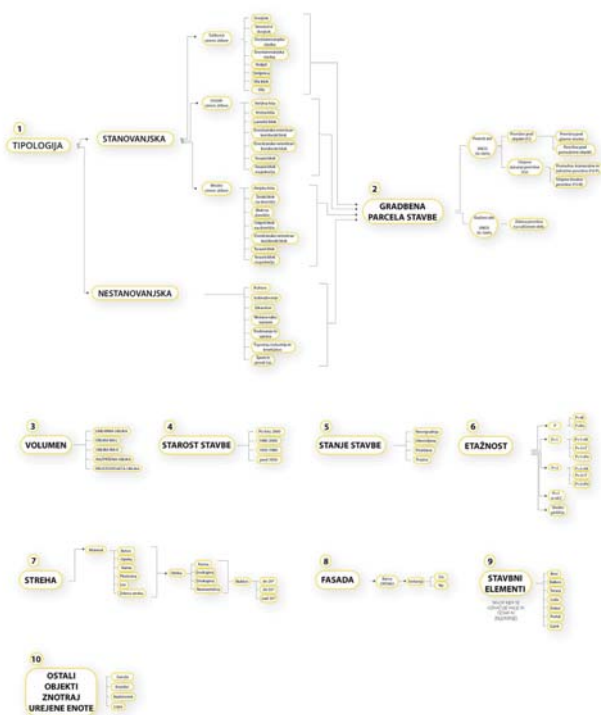
potrebno vpisovati dolgega besedila, poleg tega pa se je s tem zmanjšala možnost napak. Vrednosti za vnosna polja se črpajo iz ločene tabele šifrantov, kar omogoča tudi kasnejše dodajanje šifrantov. Vsaka stavba je bila tudi fotografirana, tako da atributivne podatke ustrezno dopolnjuje še fotodokumentacija objekta.

2.2. Popisni atributi

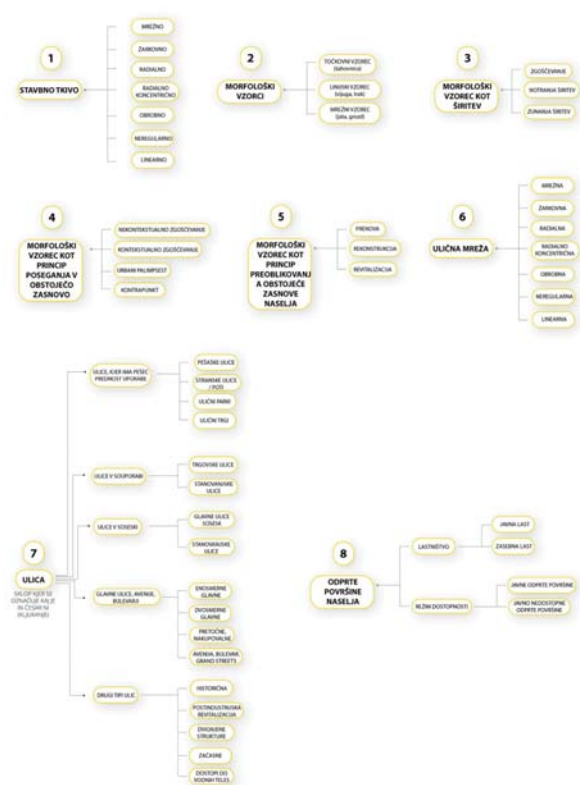
Vsebine, ki so se popisovale na terenu, so bile opredeljene na nivoju stavbe in razdeljene na sedem glavnih skupin: umestitev, tipologija, kompozicija, streha, stavbni ovoj, stanje objekta in popisni status. Vsaka od teh skupin je bila nadalje razdeljena na vsebinske podskupine, znotraj teh pa so bile opredeljene popisne kategorije oz. vrednosti, ki se jih je med popisom vnašalo. V spodnji preglednici so opredeljene osnovne skupine, njihove podskupine ter pripadajoče kategorije in vrednosti (slika 1, 2a, 2b).

2.3 Popisni karton

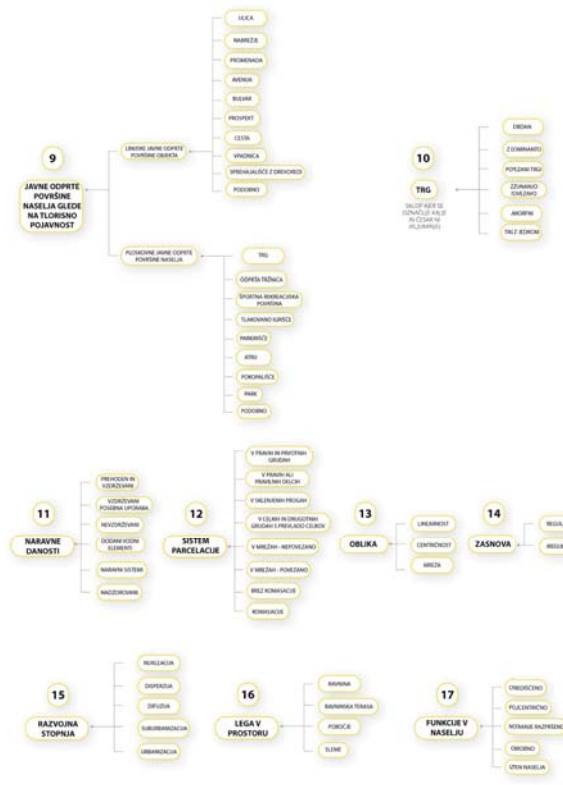
na podlagi popisa podatkov na terenu, je bil pripravljen tudi »popisni karton«, ki je bil uporabljen za popisovanje in analiziranje stavb posameznega območja, naselja ali občine. V raziskavi AR / AK Slovenije (Fikfak idr., 2023) je bil v vsaki opredeljeni arhitekturni krajini na območju celotne Slovenije (po Fistru, 1993a), za podrobne analize izbran po en sodobni primer stavbe, ki izraža in ohranja kontinuiteto v določenih prepoznavnih elementih pripadajoče arhitekturne regije. Na izbranem primeru so bile izdelane analize arhitekturnih značilnosti stanovanjskih stavb (oblikovanost tlorisa, volumenska razmerja, oblikovanost strehe, značilnosti fasadnega ovoja, oblikovanost arhitekturnih členov ipd.). Prav tako so bile izvedene opredelitve in preverjanje Metode za ugotavljanje arhitekturno pogojene prostorske identitete (MAPPI) in ocene ohranjenosti arhitekturnih tipologij s prepoznavanjem stopnje vzročno-posledične povezanosti arhitekturno pogojene prostorske identitete na podlagi analize morfoloških vzorcev.

Slika 1: Grafični prikaz popisnih atributov za nivo stavba (Fikfak idr. 2023).

Slika 2a: Grafični prikaz popisnih atributov za nivo naselja_1 del (Fikfak idr. 2023).

Slika 2b: Grafični prikaz popisnih atributov za nivo naselja_2 del (Fikfak idr. 2023).

3. REZULTATI

3.1 Rezultati terenskega dela na primeru Prebolda

na podlagi predhodnega pregleda podatkov in terenskega dela je mogoče za vsako obravnavano naselje razbrati smernice dotedanjega razvoja ter njegove tendence v prihodnosti. Na primeru Prebolda, ki je bil prvo popisano naselje v celoti, lahko razberemo časovni razvoj naselja, saj se objekti pojavljajo v sklopih ter se podrejajo skupnim interesom, tako organizacijskim kot prometnim. Z vidika stavb ne izstopajo, z izjemo cerkve, ki v prostoru predstavlja dominantno, ne le z vizualne ravni, temveč tudi z vidika prostorske organizacije, saj nosi reprezentančno funkcijo. To je tudi območje z najbolj ohranjeno arhitekturno identiteto, ki se širi navzven in se ponekod v kraju pojavlja ponovno. Poleg zgodovinskega centra se v naselju pojavljajo še objekti iz preostalih obdobj. Ti so nizani tako, da delujejo kot strnjena celota kljub temu, da je vsaka enota funkcionalno samostojna. Zaradi različnih časovnih obdobj je lepo razvidna tudi hierarhija med posameznimi stavbami. Kljub različnim obdobjem izgradnje stavb naselje funkcionira kot celota, strukture same pa običajno ne odstopajo do te mere, da bi rušile razmerja v prostoru.

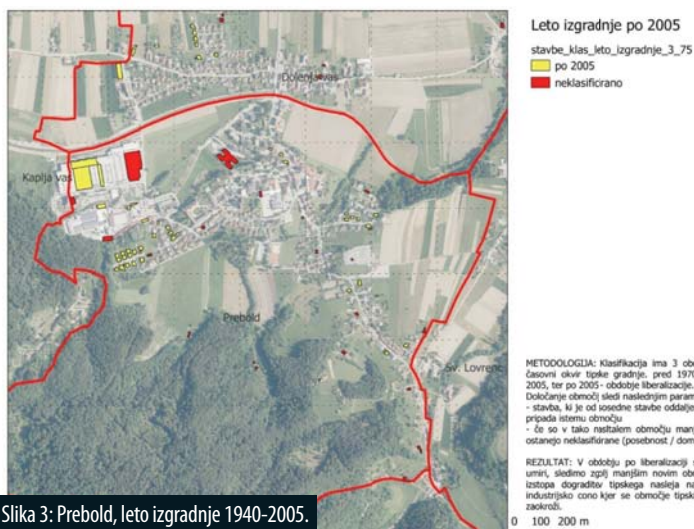
Iz pregleda vzorcev so razvidna tri ključna zgodovinska obdobja gradnje. Prvo obdobje – do leta 1940, drugo obdobje – do leta 2005 (slika 3) in tretje obdobje – po letu 2005 (slika 4). V prvem obdobju je razvidna vzpostavitev struktur okrog osrednjega

trga, cerkve in glavne prometnice, ki prostorsko medsebojno komunicirajo. Iz naslednjega obdobja (1940–2005), tako imenovanega obdobja »samograditeljstva«, je razvidna disperznost objektov, ki so različno orientirani in medsebojno prostorsko ne komunicirajo. Izmed posebnosti takratnega obdobja izstopa ena – individualizem. V tretjem obdobju, po letu 2005, pa je mogoče razbrati strogo regulacijsko mrežo (slika 5). Ta služi predvsem maksimizaciji izkoristka parcele, zaradi tega je zagotovljena zgolj minimalna površina zunanjega prostora, stavbe pa prav zato medsebojno prostorsko ne komunicirajo. Z vidika značilnosti stavb (slika 6) so ti najbolj »bogati« v prvem obdobju, do leta 1940. Razvidna je simetrija in številni oblikovni poudarki, ki »bogatijo« stavbno lupino (obrobe, štukature, poudarek strešnega venca ipd.). Barvno so stavbe usklajene tako na nivoju fasad kot tudi na nivoju strešne kritine (slika 7). V »samograditeljskem« obdobju (1940–2005) je razvidno delno očiščenje fasad ter uporaba materialov in fasadnih elementov, ki sovpadajo s širšim prostorom Slovenije in so bili v navedenem obdobju trend na prostoru celotne nekdanje Jugoslavije (slika 8). S tem je bila identiteta ožjega prostora že okrnjena. Zelo izstopajoča je prisotnost garaž, ki so vključene pri večini popisanih primerov, saj je za to obdobje značilna tudi intenzivna motorizacija slovenskega prostora. Po letu 2005 je z vidika stavb razvidno popolno »očiščenje« stavbne lupine, kar se kaže v belih fasadah in antracitno sivih pločevinastih strešnih kritinah ter stavbnemu pohištvu (okna, vrata, balkonske ograje ipd.) (slika 9). Stavbe so s tem popolnoma izgubile identiteto, s pomočjo katere bi bilo mogoče razbrati to ali ono arhitekturno krajino, saj med njimi ni več nikakršne razlike, ne le v okviru Prebolda, temveč tudi preostale Slovenije.

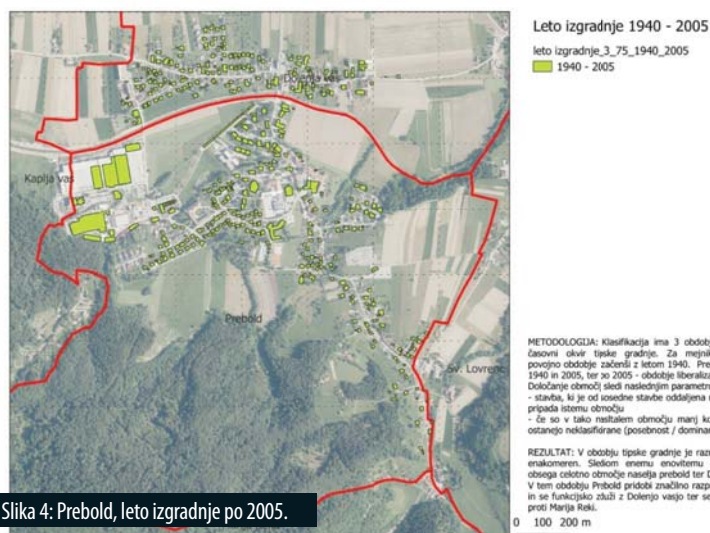
V prvi fazi raziskave (Fikfak idr., 2023) je bila analiza kvalitete AR / AK zastavljena na primeru Savinjsko-kozjanske regije, ki zaradi svojega obsega in lege (po Fistru, 1993a, b) predstavlja tako raznoliko prostorsko enoto, da je zato primerna in tudi relevantna kot reprezentativen vzorec za potrebe nadaljnjih analiz. Ne glede na to je bilo v teku naslednjih faz dela ugotovljeno, da je smiselno območje omenjene regije ozemeljsko razširiti na področje celotne Slovenije ter pod »drobnogled« »evidentiranja« vzeti posamične primere stavb, ki so nastale po letu 2014(?) bodisi kot prenovne bodisi kot povsem novogradnje. S tem smo želeli pozitivno izpostaviti tiste primere stavb, ki so kljub trendom uspele ohraniti elemente ali sklope elementov, ki z različnih vidikov in v različnih regijah ohranjajo kontinuiteto preteklosti in tako prenašajo nosilce stavbne identitete v prihodnost.

3.2 Izbor primerov za »popisni karton«

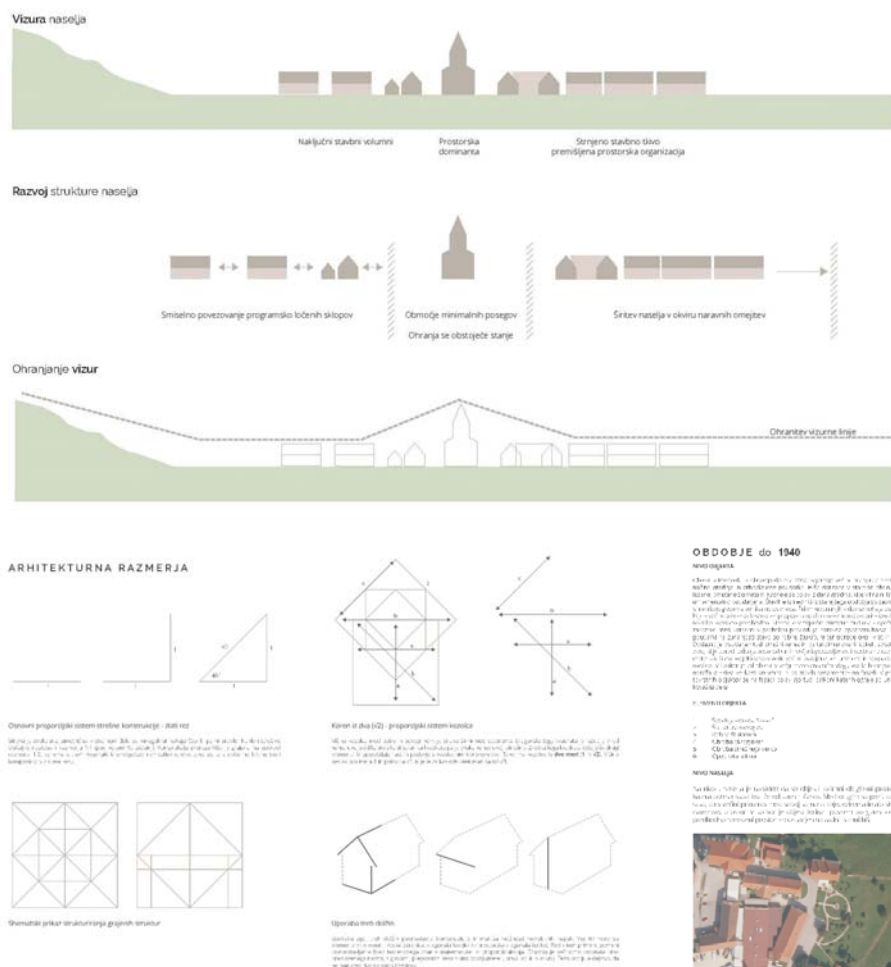
glavni mejnik (oz. kriterij) pri izboru primerne stavbe za »popisni karton« v AK je bilo obdobje njene izgradnje – po letu 2005. V tem obdobju je prišlo do spreminjanja sodobnih trendov, kar je izjemnega pomena za preučevanje vključevanja prepoznavnih elementov AR / AK (Fister, 1993) v sodobne zasnove stavbnih tipologij. Naslednji kriterij pri izboru je bila dostopnost podatkov o stavbi. V popis so namreč zajete tudi arhitekturne analize, kar pomeni, da je bilo potrebno pridobiti načrte objektov, ki so javno dostopni (možnost hitre interpretacije namena »popisnih kartonov«). Za čim boljši prikaz raznoliškega razpona interpretacij je bila v izbor zajeta širša paleta stavbnih tipologij, s poudarkom na stanovanjskih. Tipologija in velikost stavbe nista bili omejitve.

Slika 3: Prebold, leto izgradnje 1940-2005.

Slika 4: Prebold, leto izgradnje po 2005.

Slika 6: Primer shematskega prikaza razmerij stavbe.

Zadnji izmed kriterijev izbora je bila primernost stavbe glede na AR / AK. Izbor navedenega je potekal na podlagi strokovnega razumevanja in interpretacije stavbe, preko fotografij in načrtov, s pomočjo katerih je bilo ocenjeno, da primer odraža, poudarja ali sodobno interpretira AR / AK, v kateri se nahaja.

»Popisni kartoni« so bili vsebinsko definirani na podlagi Fistrovih popisnih kartonov (5 raziskovalcev je popisovanje po metodi prof. Fistra izvajalo v okviru študija arhitekture na Fakulteti za arhitekturo UL). V okviru izvajanja raziskave AR / AK Slovenije v letih 2021-23 so se raziskovalci pri pregledovanju arhiva na ZVKD srečali z nalogami, narejenimi na podlagi teh popisnih kartonov. V teku raziskovanja prostorskih vsebin so bile vsebini Fistrovih kartonov dodane še nekatere posebne podrobnejše vsebine, ki se nanašajo na stavbni ovoj, nekatere obstoječe vsebine so bile še podrobneje razčlenjene.

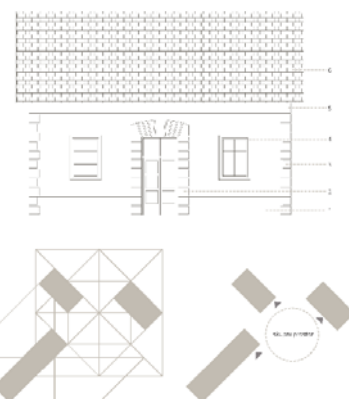
3.3 »Popisni karton«

»Popisni karton«, oz. popisna vsebina, je bila organizirana v 3 sklope oz. popisne značilnosti: OSNOVNI PODATKI, PREPOZNAVANJE ELEMENTOV AR / AK IN USMERITVE.

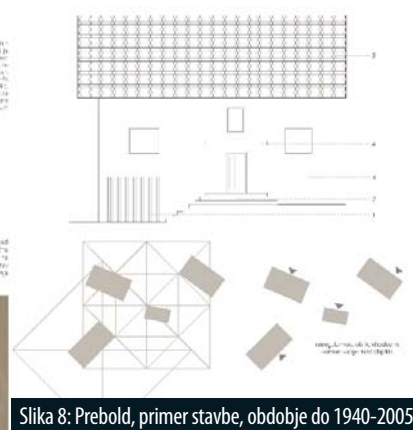
V slikah 10 in 11 je predstavljen primer načina »popisnega kartona« za AR / AK: Ribniško-kočevska arhitekturna regija.

1. sklop: OSNOVNI PODATKI zajema splošne podatke o stavbi, kot so: ime, lokacija, leto izvedbe, tlorisna površina, naziv načrtovalca in dve fotografiji, ki prikazujeta čim večje število atributov (slika 10).

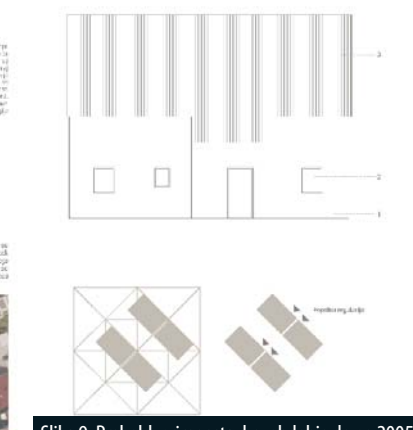
Slika 5: Znotraj naselja Prebold lahko na podlagi objektov razberemo različna časovna obdobja gradnje. Le-ti so glede na obdobje običajno zgoščeni na enem mestu in se podreajo skupnim interesom, tako na organizacijski, kot tudi na prometni ter vizualni ravni. Izjema z vidika objektov je dominantna (cerkev), pred katero je vzpostavljen trg, ki zajema reprezentativno funkcijo. Naselje organizacijsko, kljub različnim sklopom, funkcionira kot celota, pravila oblikovanja struktur pa običajno niso spregledana ali namerno porušena.

Slika 7: Prebold, primer stavbe, obdobje do 1940.

Slika 8: Prebold, primer stavbe, obdobje do 1940-2005.

Slika 9: Prebold, primer stavbe, obdobje do po 2005.

OPIS

Ime projekta
Hiša Bale Bale

Lokacija
Kučej

Leto izvedbe
2019

Površina
72,20 m²

Arhitektura
REAL ENGINEERING d.o.o.

Slika 10: Primer popisnega kartona za stavbo Bale Bale, 01 osnovni podatki

ARHITEKTURNE ZNAČILNOSTI

Tloris

Naostropja

0 1m

1

Tloris

Prežlga

0 1m

1

Prečni presek

0 1m

1

Fasade

0 1m

1

JUŽNA SLOVENIJA
SKUPINA DOLENJSKIH REGIJ
RIBNIŠKO-KOČEVSKA ARHITEKTURNA REGIJA

01

OSNOVNI PODATKI

VREDNOTENJE

Pozicija v naselju

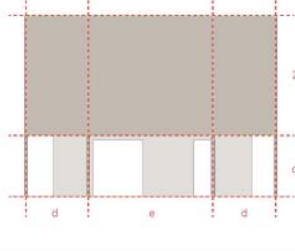
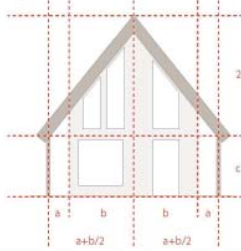
Tektonika

Volumetrija

Razmerja

JUŽNA SLOVENIJA
SKUPINA DOLENJSKIH REGIJ
RIBNIŠKO-KOČEVSKA ARHITEKTURNA REGIJA

02

PREPOZNAVANJE

Slika 11: Primer popisnega kartona za stavbo Bale Bale, 02 prepoznavanje, vrednotenje elementov izbrane AR / shematskega prikaza razmerij stavbe.

2. sklop: PREPOZNAVANJE ELEMENTOV AR / AK je vnos bistvenih arhitekturnih značilnosti: shematski tloris, presek in fasade s pomočjo katerih je mogoče razbrati zasnovo in strukturo stavbe. V sklopu prepoznavanja se stavba analizira preko 4 točk: lege v naselju, tektonike, volumetrije in razmerij. Lega objekta je ključna, saj je v veliki meri zasnova neposreden odgovor na umestitev stavbe v prostor (v naselju, na rob naselja ali kot samostojna stavba v krajini). Tektonika stavbe prikazuje izčiščeno podobo le-te v grajenem okolju, ki se najprej odraža na fasadi, ki predstavlja prvi vizualni stik s stavbo. S pomočjo shematsko predstavljene volumetrije je stavba dodatno analizirana, uporaba tretje dimenzije pa omogoča prepoznavanje njenega odnosa z razgibanostjo prostora. Naslednja, obenem zadnja, v fazi prepoznavanja obravnava vprašanje geometrijskih razmerij (geometrija stavbe) (slika 11). Le-ti so elementi prepoznavne in široko uporabljene značilnosti arhitekturne krajine. Ker gre v izbranih primerih za stavbe, le-ti niso nujno takoj prepoznavni, jih pa najdemo v razmerjih med različnimi dimenzijami odprtine, višin in širin, ploskev, volumnov idr. Ključni korak faze 'prepoznavanje elementov' je popis stavbe z označbo vseh kategorij »nivo stavbe«, kot je bilo določeno pri popisovanju na terenu (glej poglavje 4). Popis sestoji iz 6 kategorij: umestitve, tipologije,

kompozicije, strehe, stavbnega ovoja in stanja. Vzporedno s popisom atributov so popisani tudi ključni prepoznavni elementi regije po Fistru (1993a). Kot zaključek prepoznavanja je v zadnji fazi izvedeno vrednotenje, v katerem s pomočjo grafičnega zapisa prikažemo skladnost popisanih elementov izbrane AR / AK z reprezentativnimi elementi po Fistru (1993a) (slika 12).

3. sklop USMERITVE podaja iztočnice glede oblikovanja na nivoju naselja in stavbe. Na nivoju naselja so podane naslednje usmeritve: skladnost morfološkega vzorca, odnos med stavbo in parcelo, odnos do naravnih danosti lokacije, stavbna linija, oddaljenost med stavbami in orientacija stavbe. Nivo stavbe pa zajema naslednje usmeritve: stavbna tipologija, tlorisni gabariti, višinski gabariti, streha, glavna fasada, odprtine, materiali in detajli.

4. ZAKLJUČEK

Iz doseženih rezultatov je razvidno, da je današnji prostor Slovenije priča hitrim in korenitim spremembam tudi z vidika identitete prostora. Ugotovimo lahko, da je ob iskanju razvojnih potencialov prostora in poseganju vanj razumevanje obstoječega nujno povezano z razumevanjem geneze aktualnega

Slika 12: Primer popisnega kartona za stavbo Bale Bale, 02 prepoznavanje, vrednotenje elementov glede na popisne podatke stavbe in primerjava z značilnimi lastnostmi stavb po Fistr (1993a, b), 1 del.

VREDNOTENJE				
	Podatki o stavbi	Značilne lastnosti stavb v arhitekturni krajini (Fister, 1993)	Ustreznost glede lastnosti arhitekturne krajine	Opombe
UMESTITEV				
Leto gradnje	2019			
Vključena v okolico	DA			
Vključena v sosesko	DA			
Pozicija	V gruču	Stavbni kompleks gruč (N.2.1.4.1)	ustreza	
Vloga dominante	Ni dominantna	Notranje dominante	ustreza	
TIPOLOGIJA				
Tip	Samostojni - enodružinski			
Etaznost	P+M	P+M	ustreza	
KOMPOZICIJA				
Tloris	Pravokotnik	Vzdolžen tloris (S.2.1.2.1)		
Volumen	Regularen			
Pristona nadstrešnica	NE			
STREHA				
Tip strehe	Dvokapnica	Strma dvokapnica (S.3.1.2)	ustreza	
Simetrična streha	DA	Simetrična streha (S.3.1.6)	ustreza	
Elementi	/			
Kritina	Skodle	Bobrovec, prvotno slama in skodle (S.3.2.1.2)	ustreza	
Material	Les			
Barva	Sivi toni	Opečna ali siva	ustreza	
Zatrep	Les	Lesen	ustreza	
 JUŽNA SLOVENIJA SKUPINA DOLENJSKIH REGIJ RIBNIŠKO-KOČEVSKA ARHITEKTURNA REGIJA				
				02 PREPOZNAVANJE

stanja (Grom idr., 2021). To je zlasti razvidno iz razvoja naselij in grajenih struktur, znotraj katerih lahko razberemo številna obdobja, v katerih so te strukture bile ali pa še bodo podvržene številnim novim širitvam. Delni odgovor na poti reševanja oziroma usklajevanja tovrstne problematike v prihodnosti pa ponujajo prav metode in orodja, razvita v sklopu opisanega raziskovalnega projekta (Fikfak idr., 2023). Z njimi namreč lahko identificiramo specifične tako širšega prostora kot samih grajenih struktur. S tem je lokalnim oblastem in odločevalcem ponujena možnost razširitve obstoječih orodij in informacij, s katerimi lahko na lokalni ravni ozaveščajo in izobražujejo vse deležnike, ki prostor uporabljajo in oblikujejo ter z njim upravljajo. Nenazadnje je oblikovanje podobe prostora družbeni proces z velikim številom deležnikov in faktorjev, ki medsebojno vplivajo drug na drugega. Predvsem pa je treba posege v prostoru usklajevati z razumevanjem izročila morfološke strukture (Grom idr., 2021). Ključno je obravnavanje tematike identitete na način, kot je to bilo izvedeno v projektu AR / AK Slovenije (Fikfak idr., 2023) in sicer na dveh nivojih: na nivoju naselja ter na nivoju stavbe. Pri tem so izrednega pomena tudi v raziskavi izpostavljeni primeri dobre prakse, saj s tem dokazujemo, da je navkljub trendom, pravilom in omejitvam, možna kakovostna zasnova, ki odgovarja tako individualnemu posamezniku kot širši skupnosti. To nakazujejo tudi izbrani primeri arhitektur iz »popisnih kartonov«, na podlagi katerih lahko pozitivno zremo v prihodnost, saj so dokaz, da je na območju Slovenije vrsta številnih strokovnjakov, ki lahko izročilo preteklosti metamorfizirajo v današnji prostor navkljub številnim željam naročnikov ter prostorskim omejitvam. Ker pa v Sloveniji gradnjo in prenavo hiš izvajajo tudi posamezniki individualno, je njihovo ozaveščanje, informiranje in izobraževanje izjemnega pomena. Istočasno je odločilno, da se tovrstno izobraževanje odvija tudi za lokalne odločevalce, strokovnjake ter nenazadnje mlade v procesu izobraževanja, saj lahko le preko tega zaznajo predhodne kvalitete, katere lahko nadgrajujejo v prihodnosti. Nenazadnje so to rodovi, ki bodo oblikovali in gradili prihodnost.

Z opisanim postopkom beleženja s pomočjo »popisnih kartonov« bi bilo mogoče vzpostaviti katalog stavb, s pomočjo katerega bi se izoblikovala slika trenutnega stanja grajenega okolja. Tak katalog bi lahko služil kot platforma za nadaljnje analiziranje in vrednotenje stanja na terenu ter omogočal neprekinjeno dopolnjevanje smernic in usmeritev – vse do nivoja morfološke enote, v povezavi z metodo MAPPI – Metode za ugotavljanje arhitekturno pogojene prostorske identitete.

Doseženi rezultati predstavljeni v tem prispevku so nastali v okviru raziskovalnega projekta ARIS: V5-2111, ki ga po pogodbi 2550-21-510025 (so)financira Ministrstvo za naravne vire in prostor in po pogodbi 3340-21-140034 Ministrstvo za kulturo

LITERATURA IN VIRI

- Butina-Watson, G. (1997). Izgrajevanje lokalne in regionalne identitete. *Urbani izziv, številka 32/33, str. 3-8+119-121*. URN:NBN:SI:doc-TPD3PX5B from <http://www.dlib.si>.
- Fikfak, A. (2007). *Naselbinska kultura slovenskega podeželja - Goriška brda*. Fakulteta za arhitekturo.
- Fikfak, A., Grom, J. P., Lavtižar, K., Lazič, M., Novljan, T., Kušar, D., Nikšič, M., Gantar, D., Goršič, N., Koblar, S., Pipan, T., Švigelj, A. (2023). *Arhitekturne tipologije in arhitekturne krajine in regije Slovenije*. Ciljno raziskovalni program »CRP 2021« v letu 2021-23. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: Urbanistični inštitut.
- Fister, P. (1993a). *Arhitekturne krajine in regije Slovenije* (Vol. 2). Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.
- Fister, P. (1993b). *Glasar arhitekturne tipologije* (Vol. 1). Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje.
- Grom, J. P., Mikša, P., Fikfak, A. (2021). Pomen rapalske meje in vpliv na morfološki razvoj Idrije in Žirov. *Annales – Analiza za istrske in mediteranske študije*, 31(1), str. 117–134. <https://doi.org/10.19233/ASHS.2021.08>
- Hough, M. (1990). *Out of place: Restoring identity to the regional landscape*. Yale University press.
- Lefavre, L., in Tzonis, A. (2003). *Critical regionalism: Architecture and identity in a globalized world*. Prestel.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Pasesaggia, Ambiente, Architettura*. Milano: Electa Editrice.
- Oliveira, V. (2016). *Urban Morphology. An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities*. Springer.
- Oliveira, V. (ur.) (2018). *Teaching urban morphology*. Cham: Springer International Publishing.
- Žižič, B. (ur.) (2017). *Arhitektura za ljudi. Arhitekturna politika Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS.